

Valentín Bou Franch*

L'article 49 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea sobre els principis de legalitat i proporcionalitat dels delictes i les penes

En aquesta publicació, els parlaré de l'article 49 de la Carta, relatiu als principis de legalitat i proporcionalitat dels delictes i les penes.

D'una banda, l'article 49 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, titulat "Principis de legalitat i proporcionalitat dels delictes i les penes", afirma el següent:

"1. Ningú podrà ser condemnat per una acció o una omissió que, en el moment en què haja sigut comesa, no constituïska una infracció segons el dret intern o el dret internacional. De la mateixa manera, no podrà imposar-se una pena més greu que l'aplicable en el moment en què la infracció haja sigut comesa. Si amb posterioritat a aquesta infracció la llei disposa una pena més lleu, haurà d'aplicar-se aquesta.

Aquesta obra està protegida amb una [Llicència Creative Commons Reconeixement - No Comercial - Sense obra derivada](#)

Amb el suport del Programa Erasmus+ de la Unió Europea

---

* Catedràtic de Dret Internacional Públic. Universitat de València (Espanya).

2. El present article no impedirà el judici i el càstig d'una persona culpable d'una acció o una omisió que, en el moment en què haja sigut comesa, fora constitutiva de delictes segons els principis generals reconeguts pel conjunt de les nacions.

3. La intensitat de les penes no haurà de ser desproporcionada en relació amb la infracció”.

D'una altra banda, les explicacions de la Carta indiquen el següent:

Primer. Aquest article recull la norma clàssica d'irretroactivitat de les lleis i sancions penals. S'ha afegit la norma de retroactivitat de la pena més lleu que reconeixen nombrosos estats membres i figura en l'article 15 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics.

Segon. L'article 7 del Conveni Europeu de Drets Humans diu el següent:

“1. Ningú podrà ser condemnat per una acció o una omisió que, en el moment en què haja sigut comesa, no constituïska una infracció segons el dret nacional o internacional. Igualment, no podrà ser imposada una pena més greu que l'aplicable en el moment en què la infracció haja sigut comesa.

2. El present article no impedirà el judici i el càstig d'una persona culpable d'una acció o d'una omisió que, en el moment de la seua comissió, constituïa delicte segons els principis generals del dret reconeguts per les nacions civilitzades”.

S'ha suprimit simplement el terme «civilitzades» de l'apartat 2, la qual cosa no suposa cap modificació del sentit d'aquest apartat, que es refereix als crims contra la humanitat. De conformitat amb l'apartat 3 de l'article 52, el dret garantit té per tant el mateix sentit i abast que el garantit pel Conveni Europeu de Drets Humans.

Tercer. L'apartat 3 recull el principi general de proporcionalitat dels delictes i les penes consagrat per les tradicions constitucionals comunes als estats membres i la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea.

He d'afegir que el principi de legalitat dels delictes i de les penes va ser reconegut pel Tribunal de Justícia abans de l'adopció de la Carta. En una sentència de 1996, va afirmar que:

“El principi de legalitat dels delictes i de les penes [...] s'oposa al fet que s'incoen actuacions penals per una conducta el caràcter reprobable de la qual no resulte clarament de la llei. Aquest principi, que forma part dels principis generals del dret en què es basen les tradicions constitucionals comunes als estats

membres, ha sigut consagrat així mateix en diferents tractats internacionals i, en particular, en l'article 7 del Conveni Europeu de Drets Humans”.

El principi de legalitat dels delictes i les penes té dues accepcions possibles. La primera accepció, de caràcter material, consisteix en la impossibilitat de castigar algú per comportaments no tipificats per la llei com a delictes en el moment de la seua comissió. Aquesta idea es reflecteix en la màxima llatina *nullum crimen, nulla poena, sine praevia lege penale*.

La segona accepció, de caràcter processal, consisteix en el fet que només a través d'un procés previst en la llei, amb totes les garanties, es pot imposar una pena per la comissió d'un delictes. Aquesta idea es reflecteix en la màxima llatina *nullum crimen, nulla poena, sine praevio iudicio*.

Respecte del principi de legalitat de les penes, cal destacar dues idees importants.

La primera idea afecta el concepte de llei i pena. El Tribunal de Justícia ha indicat que les directives per si soles no poden ser considerades lleis penals. En una sentència de 1987, va afirmar el següent:

“L'òrgan jurisdiccional nacional pretén, fonamentalment, saber si la Directiva 78/659 pot tenir, per si mateixa i amb independència de la llei interna d'un estat, l'efecte de

determinar o d'agreujar la responsabilitat penal dels qui infringeixen les seues disposicions.

Referent a això, el Tribunal de Justícia ja ha decidit en la seua Sentència de 26 de febrer de 1986 «que una directiva no pot crear per si mateixa obligacions a càrrec d'un particular, i que el que es disposa en una directiva no pot doncs ser invocat com a tal contra aquesta persona». D'una directiva no incorporada a l'ordenament jurídic intern d'un estat membre no poden derivar-se obligacions per als particulars enfront d'altres particulars ni, amb major raó, enfront de l'Estat mateix.

En conseqüència, procedeix respondre a la segona qüestió que la Directiva 78/659, del Consell, de 18 de juliol de 1978, no pot produir l'efecte, per si mateixa i amb independència d'una llei interna d'un estat membre adoptada per a la seua aplicació, de determinar o agreujar la responsabilitat penal dels qui infringeixen les seues disposicions”.

El Tribunal de Justícia de la Unió Europea també ha sostingut que el principi de legalitat:

“no sols pot invocar-se contra decisions mitjançant les quals s'imposen sancions penals en sentit estricta, sinó també contra les que imposen sancions administratives”.

De la jurisprudència d'aquest tribunal també cal destacar que, en nom de la seguretat jurídica, ha

defensat que el principi de legalitat exigeix el requisit de certesa. En una sentència de 2007 va afirmar que:

“Aquest principi implica que la llei ha de definir clarament les infraccions i les penes que les castiguen. Aquest requisit es compleix quan el justiciable pot saber, a partir del text de la disposició pertinent i, si fora necessari, amb ajuda de la interpretació que en fan els tribunals, quins actes i omissions desencadenen la seua responsabilitat penal”.

Pel que fa a la irretroactivitat de les lleis penals, he d'assenyalar que existeix una regla general i una excepció.

La regla general afirma la irretroactivitat de les penes. L'article 49.1 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea expressament afirma que: “no podrà imposar-se una pena més greu que l'aplicable en el moment en què la infracció haja sigut comesa”.

Aquesta regla general ha sigut complementada amb una sentència de 2005 del Tribunal de Justícia de la Unió Europea, en la qual aquest tribunal va afirmar la irretroactivitat de la jurisprudència penal més sancionadora. En concret, el Tribunal de Justícia va afirmar que:

“Aquesta disposició, que consagra el principi de legalitat dels delictes i les penes (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), no pot

interpretar-se en el sentit que prohibisca la clarificació gradual de les regles de la responsabilitat penal, però no obstant això, segons la jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans, pot impedir l'aplicació retroactiva d'una nova interpretació d'una norma per la qual s'establisca una infracció.

Aquest és especialment el cas, segons aquesta jurisprudència, quan es tracte d'una interpretació jurisprudencial el resultat de la qual no era raonablement previsible en el moment en què es va cometre la infracció, en particular tenint en compte la interpretació que la jurisprudència donava en aquell moment a la disposició legal examinada”.

L'excepció a la regla general consisteix en la retroactivitat de la norma més favorable.

Hem d'assenyalar que l'article 49.1 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea expressament afirma que: “Si amb posterioritat a aquesta infracció la llei disposa una pena més lleu, haurà d'aplicar-se aquesta”.

Aquesta excepció ha sigut reconeguda i aplicada per la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea. A títol d'exemple, cal assenyalar que, en una sentència de 2015, el Tribunal va afirmar que:

“En el que concerneix a la regla de l'aplicació retroactiva de la llei penal més

favorable, que figura en l'article 49, apartat 1, última frase, de la Carta, aquesta disposa que si, amb posterioritat a aquesta infracció, la llei disposa una pena més lleu, haurà de ser aplicada aquesta”.

Respecte del principi de proporcionalitat entre els delictes i les penes, he de subratllar que l'article 49.3 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea expressament afirma que: “la intensitat de les penes no haurà de ser desproporcionada en relació amb la infracció”.

Per part seua, la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea s'ha centrat a assenyalar que les limitacions d'un dret fonamental estan subjectes a tres condicions. Com va assenyalar una sentència del Tribunal General de 2014:

“Per a ser conforme amb el dret de la Unió, una limitació a l'exercici d'un dret fonamental ha de respondre, en qualsevol cas, a un triple requisit.

En primer lloc, la limitació ha d'estar «establida per la llei» [...]. En altres paraules, la mesura de què es tracte ha de tenir base legal.

En segon lloc, la limitació ha de perseguir un objectiu d'interès general, reconegut com a tal per la Unió [...].

En tercer lloc, la limitació no pot ser excessiva. D'una banda, ha de ser necessària i proporcionada en relació amb l'objectiu perseguit [...]. D'altra banda, el «contingut essencial» –és a dir, l'essència– del dret o llibertat de què es tracte ha de ser respectat [...]”.

